

Met vallen en opstaan: museumbibliotheken in Vlaanderen

"Dealing wit information is what the museum is all about"

Bart De Baere¹

In 1990 belichtte Dieter Lampens in dit tijdschrift de toestand van de Vlaamse en Brusselse museale kunstbibliotheken, waarbij de link werd gelegd met het museumdecreet dat toen in een ontwerpfase zat. Sindsdien is er nauwelijks nog iets in algemene zin gepubliceerd over dit soort van bibliotheken (Lampens, 1990). Nu de Vlaamse overheid werkt aan een integraal cultuurbeleid en een overkoepelend erfgoeddecreet, is de tijd rijp voor een algemene beschrijving van deze bibliotheeksoort en een nieuwe stand van zaken.

Inleiding

Uitgangspunten van dit artikel zijn een enquête uitgevoerd bij de Antwerpse Stedelijke Musea², een rondvraag bij overige kunstbibliotheken en de inventaris van kunstbibliotheken in Vlaanderen en Brussel van het Overleg Kunstbibliotheken Vlaanderen (OKBV)³. Ook de resultaten van recente internationale onderzoeken over (museale) kunstbibliotheken, actuele vakliteratuur en projecten uit de praktijk worden in dit overzicht betrokken.

Vlaanderen en Brussel, anno 1989

Het beeld dat uit het onderzoek van 1990 te voorschijn kwam, was zeker niet onverdeeld positief: in Lampens' conclusie lezen we dat de "museumbibliotheek inderdaad miskend en stiefmoederlijk behandeld wordt." De bibliotheek heeft geen eigen plaats in het organogram van het museum en kampt met een tekort aan middelen, behuizing en personeel. Bij dit personeel ontbreekt het ook aan de nodige scholing. Het materiaal wordt meestal manueel en ad hoc verwerkt: voor automatisering is er geen geld en standaardisering van bibliografische beschrijving en inhoudelijke ontsluiting is ver te zoeken. Dit beeld was overigens niet uitzonderlijk: ook in internationale vakliteratuur uit die tijd werd een soortgelijke situatie geschetst (Bierbaum, 1984; Pacey, 1985). Internationaal tonen recente projecten waarin museumbibliotheken participeren aan dat er een duidelijke trend is naar professionalisering en herpositionering (Koot, 2000; Hoyer, 2003). De vraag is hoe het met de instellingen hier is gesteld.

Historiek en functie

Historiek

Als men kijkt naar het ontstaan van de museumbibliotheek, dan komt men in vakliteratuur onvermijdelijk uit bij de nauwe

SASKIA SCHELTJENS is bibliothecaresse in het Museum Moderne Kunst Oostende (PMMK). Zij is secretaris van het OKBV en lid van de redactie van *Bibliotheek- & archiefgids*.
saskia.scheltjens@west-vlaanderen.be

HENK VANSTAPPEN is adjunct-bibliothecaris in het Rubenianum te Antwerpen. Hij is bestuurslid van het OKBV en lid van de redactie van *Bibliotheek- & archiefgids*.
henk.vanstappen@cs.antwerpen.be

relatie tussen musea en bibliotheken. Het woord 'museum' komt van het Griekse mouseion. In zijn prilste vorm was een museum onder andere een plaats voor bezinning en een onderzoeksinstituut waarbij een verzameling objecten en een bibliotheek ter beschikking stonden van een selecte groep gespecialiseerde gebruikers (Delmarcel, 2001; Koot, 2001; Van der Wateren, 1999). In de lijn van de idealen uit de Verlichting werden in de 19de eeuw talloze nieuwe musea opgericht. Vanaf het begin werden boekenverzamelingen daarbij beschouwd als een essentieel onderdeel. De eerste conservator van het Louvre bijvoorbeeld, Dominique Vivant-Denon, beschouwde in 1803 een eigen collectie boeken noodzakelijk voor het museum om de objecten te bestuderen en verantwoord te beschrijven (Picot, 1999). In de 20ste eeuw heeft onder meer de Unesco in publicaties herhaaldelijk gewezen op het belang van een wetenschappelijke museumbibliotheek⁴. Aan het einde van de vorige eeuw wordt er echter ook openlijk nagedacht over de implicaties van de vernieuwde omgang met informatie voor bibliotheken. Pas in de jaren 1990 verschijnen er artikels waarbij nagedacht wordt over deze veranderingen in relatie tot de (museale) kunstbibliotheken (Ford, 1993; Korenic, 1997).

Veel museumbibliotheken ontwikkelden zich uit de handbibliotheken van de wetenschappelijke staf in het museum (*curatorial appendix*). Veelal bestonden die uit publicaties die in de loop van de jaren voor de werking van de instelling werden aangekocht of via schenking dan wel ruil verworven. Na verloop van tijd ontgroeiden dergelijke verzamelingen meestal de bureaus waar ze waren ontstaan en werden ze samengevoegd tot een strikt gesloten vakbibliotheek met eigen personeel in een afzonderlijke ruimte binnen het museum. In deze tweede fase spreken we van een gesloten museumbibliotheek met uitsluitend interne gebruikers. De meeste musea die al een zekere geschiedenis hebben, beschikken nu over een bibliotheek uit de derde fase. Daarbij is de museumbibliotheek uitgegroeid tot een beperkt zelfstandige en openbaar georiënteerde afdeling van het museum. In de Verenigde Staten, waar musea traditioneel een sterke educatieve functie hebben, was er al in het midden van de 20ste eeuw een explosieve groei van openbare museumbibliotheken (Freitag, 1968). Momenteel doet er zich andermaal een verschuiving voor waarbij museumbibliotheken zich opnieuw bezinnen over hun taak onder invloed van de toenemende automatisering, de gewijzigde opvattingen over de taak van de bibliotheek en de opkomst van het internet. Samenwerking met andere diensten in het museum, een verruimd of gewijzigd takenpakket en een andere visie op de werking van het museum an sich leiden weer tot veranderingen en nieuwe uitdagingen (De Baere, 1999; Koot, 2000). Precies deze overgang wordt in dit artikel geschetst.

Actuele stand van zaken

In Vlaanderen en Brussel zitten de meeste grote tot middelgrote museale kunstbibliotheken in de tweede of derde fase. De musea die een zekere traditie hebben – zoals de Musea voor Schone Kunsten in Brussel (KMSKB), Antwerpen (KMSKA) en Gent (MSKG) – beschikken over een goed uitgebouwde wetenschappelijke bibliotheek die beperkt toegankelijk is voor een extern publiek. Maar ook hier is een klein personeelsbestand een vaak aangehaald probleem om de beperkte openingstijden en dienstverlening te verklaren. Andere bibliotheken zijn nog niet zo lang werkzaam en dat weerspiegelt zich in een sterk intern gerichte werking. De bibliotheek van het SMAK vormt een opvallende uitzondering in Vlaanderen. Bij de nieuwbouw in 1999 werd bewust gekozen om de bibliotheek bij de algemene ingang van het museum te positioneren en de collectie in een openkastopstelling te plaatsen waardoor de gebruiksvriendelijkheid van de bibliotheek sterk toenam⁵. Er zijn ook bibliotheken die nog in het eerste stadium zitten en die nu pas de overgang maken naar een volgende fase. In het Museum voor Moderne Kunst te Oostende (PMMK) is het zelfs de bedoeling om van de eerste fase rechtstreeks door te groeien naar de derde. Er wordt gewerkt aan de omvorming van de handbibliotheek van de wetenschappelijke staf tot een openbaar toegankelijke en ontsloten museumbibliotheek als een afzonderlijke afdeling in het museum. Tenslotte zijn er ook handbibliotheken die nooit doorgroeid zijn en die

ook nu nog het stadium van boekenverzameling nauwelijks ontstijgen. Hierbij rijst onvermijdelijk de vraag of dergelijke kleine collecties – des te meer als zij zich geografisch dicht bij elkaar bevinden – niet beter samengevoegd kunnen worden of geïntegreerd in een grotere bibliotheekcollectie die institutioneel met de instelling verbonden is.

De actuele stand van zaken verschilt niet zo heel veel van de situatie die Lampens ruim een decennium geleden aanklaagde. Het vertaalde zich toen, en nog steeds, in een te onduidelijke situatie van de museumbibliotheek binnen de organisatiestructuur van de overkoepelende instelling. In 2002 beschouwen ruim driekwart van de bibliotheken zich als een afzonderlijke afdeling binnen de organisatie. De meerderheid heeft ook een eigen post in de begroting en publiceert een eigen jaarverslag, elementen die op een zekere verzelfstandiging wijzen. Bijna de helft van de museumbibliotheken in Vlaanderen en Brussel heeft ook een afzonderlijke beleidsnota en/of schriftelijk vastgelegde doelstellingen (al dan niet als onderdeel van een document voor de hele organisatie). Misschien kunnen we hieruit besluiten dat de bibliotheek in de loop van de jaren aan zelfstandigheid gewonnen heeft. Anderzijds blijkt dat de budgettaire autonomie niet bepaald is toegenomen: zowel nu als in 1989 beperkte het opgegeven budget zich tot de post collectievorming. Budgetten voor infrastructuur, vorming, personeel en automatisering zitten in het globale werkingsbudget van het museum.

Functie

Wat doet een museumbibliotheek concreet? Zij zorgt voor de informatie die een museum nodig heeft bij zijn wetenschappelijke werk. In dit opzicht staat zij primair ten dienste van het museum en zijn gebruikers. Zij draagt bij aan de opbouw van tijdelijke en vaste tentoonstellingen, aankoop en uitbreiding van de museumcollectie, documentatie en

Het grootste deel van de collectie van de bibliotheek van het SMAK te Gent wordt gepresenteerd in een openkastopstelling. Ontwerp: Maarten van Severen. Foto: Dirk Pauwels.

wetenschappelijk onderzoek van de objecten in de collectie, conservatie en restauratie van de verzameling, publiekswerking en promotie. Zij is in dat opzicht, *“the very heart of the museum”*, zoals Grace McCann Morley met enige dichterlijke overdrijving al stelde in 1933.

Jan Van der Wateren, de voormalige ‘keeper’ (hoofdbibliothecaris) van de Engelse National Art Library, onderscheidt drie taken voor een museumbibliotheek (Van der Wateren, 1999). Ten eerste moet ze informatie leveren over de objecten uit de eigen collectie⁶. Van deze informatie werd lange tijd gedacht dat ze enkel interessant was voor intern gebruik. Ten tweede dient de bibliotheek als een verlenging van de museumcollectie. Zij verschaft immers ook informatie over objecten die niet in het museum aanwezig zijn maar wel verwant zijn met de verzameling. Ruimer zorgt zij ook voor informatie die nodig is voor de algemene werking in het museum. Daardoor wordt de collectie in een context geplaatst, wat onontbeerlijk is bij gedegen wetenschappelijk onderzoek. Deze tweede taak verklaart ook waarom de ‘scope’ van een museumbibliotheek vaak ruimer is dan die van de museumcollectie zelf. Als derde functie ziet Van der Wateren dat de museumbibliotheek informatiedragers op zich verzamelt, als waardevolle materiële objecten met een eigen karakteristieke vormgeving. Dit wordt ook wel de *curatorial function* van de museumbibliotheek genoemd (Benedetti, 2003). Simon Ford, voormalig medewerker van Van der Wateren, gaat zelfs nog verder en ziet in deze functie de uiteindelijke toekomst van de museumbibliotheek: *‘It is possible that electronic networking will eventually liberate information from the custody of libraries; the new art librarianship will not resist this, but will in parallel with such developments re-value art books, and books as art, as historical artefacts, reviving a more museum-like function from the history of librarianship, while continuing to serve as a manifest symbol of the wealth of human knowledge’* (Ford, 1993). Het is bijvoorbeeld kenmerkend dat van de collecties van museumbibliotheken nu al vaak wordt verwacht dat zij ‘van museale kwaliteit zijn’, waarmee duidelijk wordt verwezen naar deze functie van de museumbibliotheek als bewaarplaats van kostbare uitgaven. Vaak vertaalt zich dat ook in het oprichten van een afzonderlijke afdeling Speciale of Bijzondere Collecties. De laatste tijd wordt trouwens openlijk nagedacht over (mogelijke) synergieën tussen de bibliotheek, de afdeling collectieregistratie en het archief. In een recent symposium over museumbibliotheken in Nederland bleek hoezeer de meningen over de functie van de museumbibliotheek kunnen verschillen⁷.

Hoeft het gezegd dat het verenigen van al deze functies niet altijd zo eenvoudig is? Een museumbibliotheek dient onvermijdelijk vele meesters. Het vereist van de bibliothecaris dan ook vaak diplomatie en pragmatisme om met deze situatie om te gaan. En visie om datgene voor ogen te blijven houden waar men met de museumbibliotheek naartoe wil.

Aard van de collectie en collectiebeleid

Hoewel we tot nu toe meestal gesproken hebben over museumbibliotheken in het algemeen, handelt dit artikel – net als het artikel van Dieter Lampens – voornamelijk over museale kunstbibliotheken. Eén verklaring is dat deze museumbibliotheken het talrijkst zijn. Er bestaat weinig wetenschappelijke literatuur over het verschil tussen museumbibliotheken en museale kunstbibliotheken⁸, maar op het eerste gezicht lijkt het nogal weerbarstige onderwerp waar rond alles draait in een kunstmuseum, zich te weerspiegelen in de opvallende heterogeniteit van de collectie van een museale kunstbibliotheek.

Door hun functie ontwikkelen museumbibliotheken zich tot hoogst gespecialiseerde collecties met vaak uiterst waardevol documentair onderzoeksmateriaal. Veel van deze zaken zijn niet aanwezig in andere kunstbibliotheken en ontbreken dan ook in (centrale) bibliotheekcatalogi⁹. Universiteiten leggen de nadruk op kunsttheoretische publicaties aangezien zij opleidingen zoals kunstwetenschappen, museologie, culturele studies en mediastudies ondersteunen. In de kunst-academies en hogescholen ligt de nadruk op monografieën en tijdschriften waarin de studenten inspiratie zoeken voor eigen creatief werk.

Concreet bestaat een groot deel van de collectie van museumbibliotheken uit *tentoonstellings- en collectiecatalogi* waarvan een aanzienlijk deel verkregen wordt door ruilovereenkomsten met andere instellingen. Hoewel deze typische acquisitievorm door de gewijzigde uitgeverijpolitiek van de overkoepelende instelling vermindert¹⁰, zorgt zij voor een instroom van publicaties die normaliter niet zouden (kunnen) worden aangekocht via de reguliere verkoopkanalen. Deze publicaties worden gebruikt bij de opbouw van tijdelijke tentoonstellingen waarbij vaak kunstwerken in bruikleen worden aangevraagd bij andere musea (*“in welke collectie zit dat en dat werk van die en die kunstenaar?”*, *“van wie is het werk van die en die kunstenaar die ik op die en die tentoonstelling heb gezien?”*), bij de aankoop van werken en bij het wetenschappelijk onderzoek van de collectie. Ook *catalogues raisonnées*, overzichtscatalogi met analytische beschrijvingen van het volledige oeuvre van een kunstenaar, zijn extreem dure publicaties die voor dit soort van kunsthistorisch onderzoek van groot belang zijn.

Veilingcatalogi zijn ook typische publicaties die doorgaans niet in andere kunstbibliotheken uitputtend worden verzameld en ontsloten. Zij zijn essentieel bij kunsthistorisch *provenance* onderzoek, waarbij gezocht wordt naar de herkomst, bezit- en tentoonstellingsgeschiedenis van kunstwerken. De laatste tijd wordt deze informatie ook via databanken aangeboden. Dit gaat ook meer en meer op voor de gespecialiseerde *kunstinslagwerken* in de collectie. De meeste bibliografische indexen worden nu bijvoorbeeld online aangeboden, maar vaak tegen prijzen die onbetaalbaar zijn voor afzonderlijke instellingen¹¹.

Vooral bij bibliotheken van musea voor moderne en hedendaagse kunst is een ruime *tijdschriftencollectie* belangrijk om de actuele tendensen in de kunstwereld op te volgen. Ook hier is er trouwens een verschuiving naar meer digitale 'content', hoewel die duidelijk langzamer is dan in de exacte wetenschappen. Dit heeft voor een groot deel te maken met de problematiek van copyright op de afbeeldingen en de eisen die de gebruikers aan de kwaliteit van het beeldmateriaal stellen. Anderzijds doet zich ook hier een verschuiving voor waarbij auteurs niet louter en alleen publiceren in tijdschriften die behoren tot de wetenschappelijke 'canon'. Veel informatie wordt nu ook verspreid via veel meer efmere dragers zoals digitale nieuwsbrieven, discussielijsten,

Efemera zoals invitatiekaarten, brochures, persberichten, knipsels... worden meestal in hangmappen opgeslagen. Zelden is dit collectie-onderdeel zo openbaar toegankelijk als in de bibliotheek van het Van Abbemuseum, Eindhoven. Ontwerp: Maarten van Severen.

nieuwsgroepen en tijdelijke digitale projecten. De grens met de collectie efemera¹² (invitatiekaarten, brochures, aankondigingen...) in gedrukte en vooral digitale vorm wordt daarbij steeds vager. Vaak betreft het de enige informatie over jonge en minder bekende kunstenaars die hun werk niet besproken weten in monografieën of die niet voorkomen in tentoonstellings- en/of collectiecatalogi. Het bewaren en ontsluiten van dit collectieonderdeel stelt een museumbibliotheek vaak voor originele problemen. Zo werd vooral in de tweede helft van de 20ste eeuw een aanzienlijke hoeveelheid drukwerk verspreid waarbij de grens tussen een primair kunstwerk en secundaire documentatie bewust ter discussie werd gesteld (bijvoorbeeld in het werk van Marcel Broodthaers of de kunstenaars uit de Fluxus-beweging)¹³. Het consequent verzamelen en ontsluiten van deze informatie gebeurt enkel in musea.

Sommige bibliotheken dragen ook de verantwoordelijkheid voor een collectie *audiovisuele materialen*, zoals video's,

dia's, ektachromes, cd-rom's, dvd's, overige digitale beeldbestanden... En tenslotte zijn veel museale kunstbibliotheken ook verantwoordelijk voor een afdeling met speciale werken. Vaak zijn dat *kunstenarspublicaties* (*artists' books*, *livres de peintres*, kunstenaarstijdschriften...), *kunstenarsdocumentatie* (brieven van of over kunstenaars, handgeschreven notities over bepaalde kunstwerken...), specifieke *fondsen* en soms zelfs *kunst(enaars)archieven*.

De wijze waarop deze collecties worden verworven verschilt ook van andere bibliotheken: ruil met andere instellingen met een publicatiebeleid, aankoop (zowel nieuwkoop als antiquarisch) en schenkingen. Het beslissingsrecht ligt vaak niet enkel bij de bibliothecaris. Zoals Lampens al aangaf heeft de wetenschappelijke staf hierin een wezenlijke inbreng. Uit een recente rondvraag en uit onderzoek blijkt dat dit vooral in kleinere museumbibliotheken nog altijd het geval is. En aangezien de bibliotheekcollectie zich primair dient te verhouden tot het collectiebeleid van het museum, ontstaat daardoor ook een bepaalde focus binnen de bibliotheekcollectie.

Een gericht verwervingsbeleid bij museumbibliotheken wordt in de Angelsaksische wereld al sinds jaar en dag ondersteund door een collectiebeleidsplan (*collection development policy*). De utopie om als bibliotheek alles te verzamelen is al lang vervlogen tijd. In Vlaanderen beschikken slechts enkele museale kunstbibliotheken over een collectiebeleidsplan. Zo hebben de bibliotheek van het KMSKA en het Rubenianum in 2001 in gezamenlijk overleg elk zo een plan geschreven. De bibliotheek van het PMMK werkt zowel aan een collectiebeleidsplan voor de bibliotheek als één geheel, als aan een afbakening van de collectie kunstenaarspublicaties. Door dergelijke plannen naast elkaar te leggen, kunnen lacunes opgespoord worden in de collectieverwerving van een bepaalde regio, bijvoorbeeld Vlaanderen. En het wijst ook duidelijk naar de, vaak onnodige, dubbele aankopen van kostbare werken in zo een klein werkgebied. Meer overleg op dit vlak is in Vlaanderen dringend gewenst. Daartoe is echter een bereidheid tot dialoog nodig, ook op niveaus hoger dan de museumbibliotheken.

In Duitsland werken de kunstbibliotheken, mee dankzij de *Arbeitsgemeinschaft der Kunst- und Museumsbibliotheken* (AKMB), met 'zwaartepuntbibliotheken' waarbij de diverse instellingen exhaustief verzamelen en expertise opbouwen binnen een in onderling overleg afgebakend vakgebied¹⁴. Zo heeft de Kunst- und Museumsbibliothek uit Keulen (die onlangs werd bedreigd met sluiting en waarvoor het OKBV een opgemerkte internationale protest-site opzette¹⁵) de taak alle publicaties te verzamelen over kunst uit de Benelux. In Nederland beschouwt het Overleg Kunst(historische) Bibliotheken Nederland (OKBN*ARLIS/NL) collectieafstemming als één van de hoofdtaken van het overleg: "*Het waarborgen van het op een professioneel en toereikend niveau verzamelen van materialen over de (geschiedenis van de) beeldende kunsten en architectuur en, in het verlengde*

hiervan, het stimuleren van de coördinatie van de collectievorming tussen de leden onderling, behoren tot de belangrijkste taken van het OKBN¹⁶. De discussielijst OKBN-L wordt doelbewust gebruikt om de aankoop van kostbare publicaties te melden en aankopen op veilingen in onderling overleg op elkaar af te stemmen.

Een laatste tendens inzake gecoördineerde collectievorming is het gezamenlijk aankopen van digitale naslagwerken. Universitaire bibliotheken in Vlaanderen hebben daarin al een traditie met het VOWB, maar museumbibliotheken beginnen nu pas voorzichtig initiatieven op te zetten. In andere landen bestaan al langer consortia van kunstbibliotheken die zich op thematische grond gegroepeerd hebben en bepaalde kunstdatabases en zelfs full-text databanken gezamenlijk aankopen met speciaal bedongen kortingen¹⁷.

Kunstboeken zijn vaak berucht wegens de grote verscheidenheid in vormgeving, formaat, uitvoering... Dit stelt specifieke eisen aan de opslag van de collectie. Foto: RV.

Collectiebeleidsplannen die publiek worden gemaakt, regionale collectieafstemming op basis van overleg op het niveau van instellingen, het opzetten van een gecoördineerde aankoop van dure publicaties en/of naslagwerken: het zijn allemaal aspecten van een verdere professionalisering van het collectiebeleid van museumbibliotheken in Vlaanderen. Een argument ten gronde om dit verder door te voeren is de betere kostenbesteding die dergelijke initiatieven mee kunnen brengen.

Automatisering

Eind jaren 1980 was automatisering bij museumbibliotheken in Vlaanderen veeleer een vrome wens dan een realiteit: zowat alle bibliotheken 'dachten' eraan en waren zich bewust van de voordelen van een geautomatiseerde catalogus. De belangrijkste rem op de ontwikkeling was het gebrek aan financiën en (gekwalificeerd) personeel (Lampens, 1990). De enquête toonde aan dat het opleidings-

niveau van de bibliotheekmedewerkers was gestegen, vraag is of dit invloed heeft op het professionalisme van de werking van de bibliotheek. Een belangrijk pijnpunt in Lampens' onderzoek was de vaststelling dat "het de hoogste tijd [is] om tenminste de bibliografische beschrijving te uniformiseren door de ISBD-regels te gebruiken." Bovendien zijn "catalogi vaak een allegaartje van ontoereikende systematische indelingen en classificatieschema's." Anno 2002 stellen de meeste bibliotheken dat ze de ISBD-regels wel toepassen, zij het vaak met enige aanpassingen – vermoedelijk om aan de specifieke noden van een museumbibliotheek tegemoet te komen. In de loop van de jaren 1990 werden enkele inhoudelijke ontsluitingsystemen beschikbaar, die langzaam ingang vinden. Driekwart van de instellingen gebruikt een of ander inhoudelijk ontsluitingssysteem (o.a. Art and Architecture Thesaurus - AAT, RKD-Artist, LCSH, UDC), maar telkens wordt daarenboven nog een beroep gedaan op een eigen trefwoordenlijst of thesaurus.

Aan het eind van de jaren 1990 nam de Vlaamse Gemeenschap een initiatief om de automatisering in de musea een impuls te geven. Door elk museum gratis een softwarepakket ter beschikking te stellen, hoopte ze een grote inhaalbeweging te maken. Na een valse start (met IMC-modules) ontving elk museum dat erom vroeg een licentie van het Nederlandse pakket Adlib. Dat Adlib ook een bibliotheekmodule heeft, was voor vele instellingen mooi meegenomen. Mee dankzij de inspanningen van de Vlaamse Gemeenschap beschikken vele musea nu over een softwarepakket om de objecten en de bibliotheekcollectie te registreren. In de meeste gevallen gaat het om het geïntegreerde pakket Adlib. Daarnaast treffen we de klassiekers uit de bibliotheekwereld aan: Vubis, Cibis (variant van Dobis/Libis), Bidoc, Aleph, Brocade en TinLib.

De actie van de Vlaamse overheid heeft dus zeker effect gehad, maar zoals vaker bij dergelijke ondernemingen, ontbrak een goede opvolging van het project. Na het ontslag van de museumconsulente collectieregistratie van de Vlaamse Gemeenschap (die eerst het IMC-modules project en daarna het Adlib-project had gecoördineerd) werd deze functie niet meer volwaardig ingevuld¹⁸. Voor technische ondersteuning kan men nog enkel bij de ontwikkelaar van het pakket terecht. We weten niet hoeveel musea het Adlib-schijfje in een lade lieten liggen, omdat de nodige kennis, manuren of infrastructuur ontbraken. Zeker is dat in veel musea de uitgebreide mogelijkheden van het pakket ruim onvoldoende benut worden. Een aantal musea nam het initiatief om het gemis aan ondersteuning zelf op te vullen. Zo werd recent de Adlib-gebruikersgroep Vlaanderen opgericht. Deze vereniging, die in 2004 het statuut van een vzw zal krijgen, stelt zich uitdrukkelijk tot doel informatie- en kennisuitwisseling tussen leden te stimuleren¹⁹. Ook een project als Move, dat een gezamenlijke ontsluiting van Oost-Vlaamse museumcollecties nastreeft, betekent een belangrijke impuls voor de kennisontwikkeling rond museale software, vooral wat betreft gestandaardiseerde gegevensinvoer bij objectbeschrijvingen²⁰.

Hoe belangrijk deze initiatieven ook zijn, ze zijn vooral gericht op objectregistratie in musea. De ontsluiting van bibliotheekcollecties komt veel minder aan bod. Het lijkt er met andere woorden op dat de vroeger vaak aangehaalde achterstand die de museale objectregistratie tegenover bibliotheken kende, in het tegendeel aan het omslaan is. De musea, die de bibliotheekwereld bewonderden voor realisaties in standaardisering en (de)centrale ontsluiting (ISBD, MARC, Z39.50, OAI, ZING^{21 22}), zijn in een snel tempo bezig zich het 'standaarddenken' eigen te maken. Museum-bibliotheken blijken deze evolutie vreemd genoeg niet te kunnen volgen. De oorzaken hiervan zijn in verschillende richtingen te zoeken. Ongetwijfeld is het een kwestie van prioriteiten: objectregistratie heeft een belangrijke impuls gekregen door de subsidiëringpolitiek van de Vlaamse Gemeenschap, die een afdoende registratie als een voorwaarde stelde voor erkenning. Ter verontschuldiging wordt ook wel aangevoerd dat catalografische ontsluiting van met name kunstbibliotheken hogere eisen stelt dan het relatief eenvoudige ISBD-formaat. Elementen zoals tentoonstellings- en collectiegegevens zijn bijzonder relevant voor een adequate ontsluiting van catalogi, maar veel moeilijker in (al dan niet bestaande) beschrijvingsstandaarden te omvatten. De kennis om met bestaande standaarden voor geautomatiseerde informatie en metadata (MARC) om te gaan (of ze desgewenst verder te ontwikkelen) blijkt onvoldoende aanwezig.

Vreemd genoeg kunnen precies op dit vlak de catalograaf en de objectregistrator elkaar vinden: beiden zijn gebaat bij het opnemen van tentoonstellingsgegevens, die op hun beurt voor bijvoorbeeld de bruikleenadministratie²³ nuttig zijn. Een geïntegreerd informatiebeleid is in de meeste musea echter nog onbekend terrein. Al te vaak worden voor verschillende museumfuncties afzonderlijke softwarepakketten en gegevens ontwikkeld en onderhouden, met vanzelfsprekend efficiëntieverlies als gevolg. Net als bij het standaardiseringsverhaal ontbreekt het ook hier aan de nodige kennis, die op internationaal niveau toch aanwezig en bereikbaar is. En opnieuw lijkt men in een kip-of-eisituatie te zitten: als de mogelijkheden niet benut worden, zijn ook de voordelen niet zichtbaar, en dus worden er geen middelen vrijgemaakt om de nodige kennis te ontwikkelen en toe te passen. Maar zelfs in vrij eenvoudige zaken, zoals koppeling tussen objecten en de daarover handelende literatuur, lijkt geïntegreerde ontsluiting vaak nog te hoog gegrepen (Vanstappen, 2002).

In 2000 pleitte Geert-Jan Koot, de hoofdbibliothecaris van het Rijksmuseum in Amsterdam, in dit tijdschrift om de plaats van de museumbibliotheek in de volledige informatiestructuur van de overkoepelende organisatie te bekijken (Koot, 2000). Dit idee komt voort uit de theorieën over informatie- en kennismanagement²⁴. Musea worden daarbij naast bewaarinstellingen ook gezien als producenten van kennis bij uitstek. Vreemd genoeg slagen ze er vaak niet in die kennis op zo'n manier te bewaren dat ze ook efficiënt gerecupereerd kan worden. Dit heeft voor een deel te maken met een te beperkte visie op de manier waarop

kennis wordt verzameld en waar die binnen de organisatie is opgeslagen (traditioneel enkel in de bibliotheek en de afdeling collectieregistratie). Ook andere diensten verzamelen immers informatie en produceren kennis, denk bijvoorbeeld aan de dienst publiekswerking die dossiers opstelt, of de dienst promotie die (informatie voor) persberichten produceert... Daarnaast bestaat het gevaar dat informatiebeleid gereduceerd wordt tot informaticabeleid, wat een louter instrumentalistische visie op deze problematiek verraadt.

Globaal kennismanagement in het museum brengt al deze kennisstromen in kaart samen met de manier waarop ze geautomatiseerd zijn. In het licht van een dergelijk toegepaste informatie- en kennismanagement, gecombineerd met een doordacht ICT-beleid, is de geïntegreerde ontsluiting van alle museale collecties een haast vanzelfsprekende evolutie²⁵.

Netwerking

Samenwerking laat zich moeilijk kwantificeren. In onze enquête en rondvraag hebben we getracht een beeld te krijgen van de mate waarin museumbibliotheken aan netwerking doen. Er werd geïnformeerd naar de participatie aan projecten, de betrokkenheid bij beroepsverenigingen en de deelname aan activiteiten uit het beroepsveld.

Meer dan twee derde van de Antwerpse museumbibliotheken neemt deel aan een project, te interpreteren als een in de tijd en qua doelstelling af te bakenen activiteit²⁶. En 75% antwoordt positief op de vraag of men deelneemt aan een samenwerkingsverband – een begrip dat ruim geïnterpreteerd kon worden: algemeen werkoverleg, interne of externe werkgroep, overkoepelend overlegorgaan... Een andere indicator van netwerking is de betrokkenheid bij beroepsverenigingen en de deelname aan activiteiten. Bijna alle museumbibliotheken bleken vertrouwd te zijn met de VBAD, vooral met de intersectorale commissie Overleg Kunstbibliotheken Vlaanderen (OKBV - zie kaderstuk). Een derde is ook lid van de Nederlandse zustervereniging van OKBV, het Overleg Kunst(historische) Bibliotheken Nederland (OKBN*ARLIS/NL). De Vlaamse Museumvereniging (VMV) of de sectie Documentaire Informatieverzorging Musea (SIMIN) van de Nederlandse Museumvereniging (NMV) worden veel minder vaak vermeld. Slechts enkele kunstbibliothecarissen nemen deel aan congressen van andere nationale kunstbibliotheekverenigingen zoals de Art Libraries Society van Engeland (ARLIS/UK & Eire) of Noord-Amerika (ARLIS/NA). Een vorm van samenwerking waar bijna alle museumbibliotheken bij betrokken zijn, is het ruilen van publicaties (liefst 92%). Al rijst hier de vraag of een dergelijke – vaak erg geformaliseerde – relatie veel kans biedt op het uitwisselen van ervaringen en persoonlijk contact.

Netwerking en samenwerking vormen vensters waarlangs men verder kan kijken dan de eigen instelling. Dit is bij

uitstek interessant voor museumbibliothecarissen die door de aard van hun werk vaak het gevaar lopen om ‘ondergesneeuwd’ te geraken door het vele werk²⁷. Het zijn ook graadmeters voor de mate van professionalisering van een organisatie.

Dienstverlening en promotie

Dienstverlening

Het lage aandeel van museale kunstbibliotheken die een zelfstandige plaats hebben op de website van het museum, of die een publiekscatalogus op het web aanbieden, wijst – naast vermoedelijk geldgebrek – ook op een nog altijd relatieve geslotenheid van de bibliotheken voor het ruime publiek. Gezien hun basisfunctie in de instelling zijn museumbibliotheken in de eerste plaats gericht op de eigen museumwerking. Dat blijkt ook uit elementen van dienstverlening: slechts uitzonderlijk leent een instelling publicaties uit aan derden. Ook interbibliothecaire leen of documentleverantie via Impala zijn weinig verspreid. Uit het onderzoek in de Antwerpse bibliotheken bleek dat de meerderheid schriftelijke doelstellingen voor collectievorming heeft vastgelegd, maar zelden ook over publiekswerking. Bijna de helft van de leeszalen heeft minder dan 5 zitplaatsen, en slechts één bibliotheek heeft een avond- en weekenddienst (MOMU).

Anderzijds zijn de meeste bibliotheken minstens vier dagen per week toegankelijk, al dan niet volgens afspraak. Bijna steeds is de toegang gratis. Men wil zich dus niet afsluiten voor externe bezoekers, maar vaak zijn er geen middelen of wordt dit niet als een prioritaire opdracht van de organisatie beschouwd.

Hier sluiten we op een gemiste kans, niet alleen voor de museumbibliotheek, maar ook voor de musea als geheel: de soms erg rijke bibliotheekcollecties zouden een belangrijker rol kunnen spelen in de educatieve én wetenschappelijke functie van het museum. Een sterkere profilering van de bibliotheek als publieksdienst moet echter gedragen worden door de hele organisatie, die bereid moet zijn middelen en promotie te voorzien. Anderzijds is het evident dat niet elk museum de middelen kan opbrengen om een volwaardige wetenschappelijke bibliotheek uit te bouwen, die bovendien uitgerust moet zijn om een breed publiek dienstverlening te bieden. Veeleer lijkt er nood aan specialisatie en differentiatie van functies, waardoor economischer kan worden omgegaan met personeel, middelen maar ook kennis. Men kan denken aan het vrijwillig intensifiëren van de samenwerking tussen verwante bibliotheken en/of de oprichting van de vermelde zwaartepuntbibliotheken binnen een deelgebied als kenniscentra voor operationele kennis.

Promotie

De (publieks-)functie die een museumbibliotheek zich aanmeet moet ondersteund worden door promotie. Aanwezig-

Het OKBV in hoofdlijnen

Het Overleg Kunstbibliotheken Vlaanderen (OKBV) werd opgericht in mei 2000 in Gent. Stichtende leden waren kunstbibliothecarissen uit musea, hogescholen, universiteiten, openbare bibliotheken en documentatiecentra in Vlaanderen en Brussel. Het overleg werd opgezet naar analogie met de werking en de structuur van het Overleg Kunst(historische) Bibliotheken Nederland (OKBN *ARLIS/UK).

Aanvankelijk was het OKBV enkel een informeel overleg tussen geïnteresseerde Vlaamse kunstbibliothecarissen. In de eerste helft van het stichtingsjaar fungeerde een voorlopig tweekoppig bestuur (Beatrice De Clippeleir en Saskia Scheltjens). Op de eerste bestuursvergadering op 18 december 2000 werd het bestuur uitgebreid. Momenteel bestaat het OKBV-bestuur uit 9 kunstbibliothecarissen en neemt de directeur van de VBAD aan de bestuursvergaderingen deel als waarnemer. De Raad van Beheer van de VBAD erkende het OKBV vanaf 22 maart 2001 als eerste sectoroverschrijvende commissie van de vereniging. Kort nadien sloot de Vlaamse Gemeenschap met de VBAD een overeenkomst met de opdracht intersectorale samenwerking en overleg te bevorderen.

De voornaamste doelstellingen van het OKBV zijn het stimuleren van de samenwerking en de verdere professionalisering van kunstbibliotheken in Vlaanderen en België. Het overleg voorziet in de behoefte tot uitwisseling van vakinhoudelijke informatie door het organiseren van bijeenkomsten, themadagen, studiereizen en plaatsbezoeken. Bij het eenjarige bestaan werd een discussielijst opgezet, OKBVL. In 2004 zal de nadruk worden gelegd op het verder uitbouwen van de internationale connecties van het OKBV.

Referenties en meer informatie: www.okbv.be

heid op het web via een (centrale) catalogus kan een belangrijk element zijn, maar zeker niet het enige. Museumbibliotheken zijn meestal zeer gespecialiseerde vakbibliotheken, en met deze sterkte kunnen ze zich het best profileren. Dat kan ook door zich te verbinden met de globale opdracht van de instelling en actief te participeren aan publiekswerking, onderzoek of kennisverspreiding. Al moet hier wel rekening worden gehouden met de pragmatische waarschuwing van Joan Benedetti dat om het even hoeveel andere taken de bibliotheek op zich mag nemen, de *primaire* bestaansreden van een museumbibliotheek ligt in de documentaire ondersteuning van de werking van het museum (Benedetti, 2003).

Als een museum zich profileert als een kennisinstelling, betekent dat ook dat het meer te bieden heeft dan een verzameling objecten en boeken. Wat de wetenschapper, student of geïnteresseerde leek in de eerste plaats wil weten, is waar ze bepaalde kennis vinden – in de vorm van een gedocumenteerd object, een archief of een specialist ter zake. Voor ontsluiting van erfgoedinstellingen op collectie-niveau zijn instrumenten beschikbaar en het is waarschijnlijk eenvoudiger te realiseren dan een overkoepelende catalogus van objecten, documenten en archieven op het niveau van een item²⁸.

Daarnaast moet de museumbibliotheek zich echter ook meer als een zelfstandige entiteit profileren, daarbij de nadruk leggend op de waardevolle bibliotheekcollectie. In het kader

van Antwerpen Boekenstad 2004 richtte het OKBV vanuit deze opvatting een oproep aan Antwerpse erfgoedbibliotheken om hun collecties in de kijker te zetten. De reactie was uitermate positief. Zowat alle aangeschreven instellingen wilden deelnemen aan dit promotieproject²⁹, wat erop wijst dat de interesse om naar buiten te treden zeker aanwezig is. Ook een initiatief als BOLD heeft het potentieel om alvast voor bibliotheken een thematische ontsluiting op collectieniveau te bieden³⁰, maar jammer genoeg ontbreekt het ook hier aan opvolging en onderhoud.

Middelen: personeel, financiën en infrastructuur

We hadden het al over de beperkte middelen waarmee museumbibliotheken werken. Cijfers verzamelen over de (financiële) middelen van museumbibliotheken is geen sine-cure: zoals uit Lampens' onderzoek bleek zijn museumbibliotheken vaak geen zelfstandige entiteiten binnen de organisatie, en hebben ze dan ook geen eigen budget. Voor collectievorming zijn doorgaans wel cijfers beschikbaar, maar te onvolledig en te uiteenlopend om er statistisch relevante uitspraken over te doen. Zeker is wel dat de budgetten voor aankoop relatief laag zijn. De kleinschaligheid is daarvoor een eerste verklaring, maar even belangrijk is dat vrijwel alle museumbibliotheken ook via ruil publicaties verwerven. Recent onderzoek toont echter aan dit deze vorm van acquisitie afneemt (Craig, 2003; Koot, 2001).

Ook qua infrastructuur zijn museumbibliotheken meestal erg krap behuurd. De ruimte wordt in een museum traditioneel prioritair voorbehouden voor tentoonstellingen. Met name de publieksfaciliteiten zijn vaak pijnlijk bescheiden: enkele zitplaatsen (soms geïmproviseerd), een pc, een kopieermachine die ook door de administratie gebruikt wordt: dat is het doorsnee profiel van de leeszaal van een Vlaamse museumbibliotheek. Wat een ongelooflijk verschil met de nieuwe museumbibliotheken in het buitenland met vaak zeer indrukwekkende publieksruimten en uitgebreide faciliteiten³¹.

In grote tot middelgrote instellingen is een personeelsbezetting van drie tot vier fulltime equivalenten gangbaar. Kleine musea doen het met één, of vaak geen enkel personeelslid. Lampens stelde dat het personeelsbestand met 41% uitgebreid moet worden. In onze peiling en ook bij de rondvraag wordt nog steeds om meer personeel gevraagd, en komen we op een vergelijkbaar tekort (39%).

Wat betreft opleidingsniveau is er beterschap: waar vroeger slechts één derde een hogere opleiding had genoten, is de verhouding nu omgekeerd. Kijken we naar het aandeel personeelsleden dat een bibliotheekopleiding gevolgd heeft, dan zien we ook hier een stijgende trend. Aan de *"ontoereikende bibliotheekwetenschappelijke opleiding van het personeel"* (Lampens, 1990) is dus wel wat verbeterd.

Nog een interessante evolutie is de tendens om sinds het

vernieuwde subsidiëringstelsel van het museumdecreet meer op projectmatige basis te werken en ook aan te werven. In tegenstelling tot het nepstatutensyndroom van de jaren 1980 biedt dit de kans om gericht hogergeschoolden in dienst te nemen die zich in een bepaalde materie kunnen verdiepen en deze kennis verder uitdragen. Een studiedag van het OKBV in 2002 over dit thema³² toonde aan dat de belangstelling van museumbibliotheken voor projectsubsidies bestaat, maar dat dit in de praktijk spijtig genoeg nog te weinig toepassing kent. Een ernstig nadeel van deze werking is dat de hooggespecialiseerde medewerkers uit deze projecten niet behouden kunnen worden voor een instelling, ook al werd in hun opleiding en begeleiding vaak erg veel tijd en energie geïnvesteerd. Hierdoor kan een probleem van continuïteit ontstaan.

Beleid

Na deze situatieschets van de huidige toestand van museumbibliotheken is het zinnig terug te koppelen naar de (historiek van de) huidige wetgeving en het bestaande subsidiëringbeleid.

In 1990 schreef Dieter Lampens zijn artikel gedeeltelijk om te protesteren tegen het volledig ontbreken van de museumbibliotheek in het toen voorliggende ontwerp voor het museumdecreet. Hij probeerde de museumbibliotheken een gezicht te geven. Want alleen wie gezien wordt, wordt niet vergeten.

Het duurde echter nog tot eind 1996 voordat het Vlaams Parlement het decreet tot erkenning en subsidiëring van musea goedkeurde. En het was wachten op de uitvoeringsbesluiten van 7 april 1998 tot de precieze maatregelen en de specifieke finaliteiten gekend waren. In het goedgekeurde museumdecreet, meer bepaald in de uitvoeringsbesluiten, werden de museumbibliotheken voor het eerst expliciet vernoemd. Musea erkend op landelijk niveau moesten beschikken over een *"afzonderlijke documentatie- of bibliotheekruimte"* die *"op regelmatige, vaste tijdstippen, toegankelijk (is) voor individuele bezoekers"*. Van regionale musea werd enkel geëist dat er een afzonderlijke documentatie- of bibliotheekruimte was. Daarnaast werd in het hele decreet sterk de nadruk gelegd op een meer managementgericht museumbeleid waarbij ook het belang van collectiebeheer door registratie en documentatie werd benadrukt. In het decreet werd de opbouw van geautomatiseerde catalogi van alle museumcollecties (dus ook de bibliotheek) als één van de voorwaarden tot erkenning opgenomen.

Het effect van deze uiterst minimale vermelding van bibliotheken in het museumdecreet werd gelukkig versterkt doordat er de afgelopen jaren een heel discours werd ontwikkeld over het culturele erfgoed waarbij ook meer aandacht was voor documentair materiaal. Daardoor ontstond er bij de musea een bescheiden dynamiek waarbij diverse nieuwe

vacatures werden uitgeschreven voor gekwalificeerd bibliotheekpersoneel, nieuwe projecten werden opgezet waaraan ook museumbibliotheken meewerkten (o.a. de vertaling van de AAT, het videodigitaliseringsproject van het SMAK en de bibliotheek van het MOMU, de oprichting van Overleg Kunstbibliotheken Vlaanderen), er met de eis uit het museumdecreet in de hand (ver)nieuw(d)e openbaar toegankelijke museumbibliotheken werden geopend (SMAK, MOMU) of in voorbereiding zijn (PMMK, SMKG, Fotografiemuseum)...

Momenteel wordt in Vlaanderen het beleidsdomein Cultuur grondig hertekend. Vanuit de idee van een integraal cultuurbeleid is de overheid bezig het cultureel erfgoed als een volwaardig beleidsveld uit te bouwen. Dit heeft tot gevolg dat men bepaalde bestaande beleidsinstrumenten (decreten en subsidieregelingen) wil hergroeperen. Van belang voor de museumbibliotheken is dat de Vlaamse administratie op het niveau van de Vlaamse Gemeenschap volop de wetgeving op het vlak van het culturele erfgoed aan het herzien is. Het vijf jaar oude museumdecreet zou – mits enkele beperkte

Deelnemers aan het symposium 'Architectuur en kunstbibliotheken' van het OKBV op 20 oktober 2003 in de bibliotheek van het MOMU. Foto: Mike Michiels.

aanpassingen – opgenomen worden in een overkoepelend erfgoeddecreet waaronder ook de toekenning van subsidies wordt voorzien voor de uitvoering van erfgoedconvenants, de subsidiëring van cultureel-erfgoedpublicaties, de subsidiëring van projecten cultureel erfgoed en de subsidiëring van het steunpunt Culturele Biografie Vlaanderen vzw. In januari, februari en maart 2003 werden de betrokken partijen en de bevoegde adviesorganen geconsulteerd over een voorontwerp van decreet houdende de organisatie en subsidiëring van een cultureel-erfgoedbeleid. Op vrijdag 13 juni 2003 keurde de Vlaamse regering het voorontwerp van decreet principieel goed met het oog op adviesaanvraag van de Raad van State. De sector wacht nu op het ontwerp van de uitvoeringsbesluiten om meer details te kennen. De eerste versies zijn voorzien voor begin 2004³³.

De sector moet er bij de overheid op aandringen dat de vermelding van een wetenschappelijke bibliotheek in het erf-

goeddecreet behouden blijft. En dat daarbij niet enkel de eis van openbare toegankelijkheid wordt behouden, maar dat bij de verplichte collectieregistratie duidelijk wordt vermeld dat hieronder ook de uitbouw van de bibliotheekcatalogus valt. Ten slotte lijkt het echt niet te veel gevraagd om ook de behoefte aan voldoende én specifiek gekwalificeerd bibliotheekpersoneel op te nemen in de praktische uitwerking van dit onderdeel van het decreet. Pas als deze basispunten vervuld zijn, kan voortgewerkt worden aan de uitbouw van museumbibliotheken. Niet vanuit een behoudsgezinde reflex om alles te behouden zoals het is, maar om geruggenstund door een nieuw decreet te vechten voor hedendaagse en professionele museumbibliotheken.

Besluit

Museumbibliotheken onderscheiden zich in de eerste plaats door hun diversiteit, van kleine handbibliotheek tot zelfstandige, professioneel gerunde kenniscentra. Op enkele gevallen na worden ze gekenmerkt door kleinschaligheid en specialisatie. Dit maakt ze soms kwetsbaar en bemoeilijkt het uitbouwen van het potentieel dat ze hebben. Toch werd de laatste jaren al een aanzienlijke weg afgelegd inzake professionalisering en netwerking. Waar het vaak nog aan ontbreekt is een duidelijke positionering in de beleidsvoering van het museum. Nog te vaak wordt er ad hoc gehandeld, zonder dat er een welomlijnde visie aan ten grondslag ligt. Dit heeft gevolgen voor de interne museumwerking op zich, maar ook op het niveau van het museumveld: doordachte gecoördineerde collectievorming, belangenverdediging, consortiumvorming... kunnen pas wanneer elke instelling een duidelijke visie formuleert over wat de museumbibliotheek (niet) wil zijn: kenniscentrum, beleids- en onderzoeksondersteunend orgaan – of de klassieke *curatorial appendix*. Het heeft immers geen zin dat elke museumbibliotheek ambities koestert die de eigen instelling overstijgen. Integendeel: precies door gerichte taakverdeling kan misschien veel meer bereikt worden. Dit wil niet zeggen dat daarbij geen rekening kan worden gehouden met geografische of inhoudelijke gegevens die musea ook hun eigenheid verlenen. Maar het is als groep dat men ambitieus moet zijn. En als groep is men het aan zichzelf verplicht om ambities te hebben die de eigen instellingen ver overstijgen.

In dat opzicht is geïntegreerde informatieontsluiting voor musea een must, en deelname aan overkoepelende projecten zoals Unicat³⁴ (de virtuele centrale bibliotheekcatalogus van België) een opportuniteit die niet gemist mag worden³⁵. De middelen die de overheden voor erfgoedprojecten vrijmaken worden door museumbibliotheken nog onvoldoende benut. Als kleinschaligheid daarvoor de reden is, is dat een argument te meer om de netwerking en samenwerkingsprojecten verder uit te bouwen.

Bibliografie

- Benedetti, Joan M. (2002), *Survey of Small Art Museum Libraries: Tabulated survey results & Narrative Q & A Section*. - [on line resources: <http://www.arlisma.org/ssamlib.html>, <http://www.arlisma.org/ssamlibtext.html>, 16.01.2004]
- Benedetti, Joan M. (2003a), *Managing the Small Art Museum Library*, in: *The journal of library administration*, 39 (2003) 1; p. 23-44.
- Benedetti, Joan M. (2003b), *A Survey of Small Art Museum Libraries*, in: *Art documentation*, 22 (2003) 2; p. 31-39.
- Bierbaum, Esther G. (1984), *The Museum Library Revisited*, In: *Special Libraries*, 75 (1984) 2; p. 102-113.
- Bierbaum, Esther G. (1996), *Museum libraries: the more things change...*, in: *Special libraries*, 87 (Spring 1994); p. 74-87.
- Craig, Susan (2003), *Survey of Current Practices in Art and Architecture Libraries*, in: *Special Libraries*, 87 (Spring 1994); p. 91-107.
- De Baere, Bart (1999), *The Integrated Museum*, in: *Janus*, 1 (1999) 2; p. 19-23.
- De Clippel, Beatrice en Schelljens, Saskia (1999), *De kunstbibliotheek: begrip, typologie en samenwerking*, in: *Bibliotheek & archiefgids*, 75 (1999) 4; p. 158-171. [on line resource: <http://users.pandora.be/okbv/teksten/bag2.pdf>, 16.04.2004]
- Delmarcel, Guy (2001), *Museumkunde en tentoonstellingswensen*. - Derde, herziene uitgave. - Leuven: KUL, 2001. - Syllabus.
- Dierolf, Uwe en Mönlich, Michael (1997), *EUCOR-OPAC auf Basis des Karlsruher Virtuellen Katalogs*, in: *EUCOR-Bibliotheksinformationen-Informations des bibliothèques*, (1997) 10 [on line resource : <http://www.ub.uni-freiburg.de/eucor/infos/10-1997/04.html>, 16.01.2004]
- Docampo, Javier en Lopez de Prado, Rosario (2001), *Are the latest exhibition ephemera available? Problems and solutions for a neglected material in libraries*, in: *Art libraries journal*, 26 (2001) 2. - [on line resource: <http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/069-165e.htm>, 14.12.2003]
- Ford, Simon (1993), *The disorder of things: the postmodern art library*, in: *Art libraries journal*, 18 (1993) 3; p. 10-23.
- Gottlieb, Paul (1995), *Pleasure and pain: a trade publisher*

- reflects on museum publishing*, in: *Scholarly publishing*, 26 (1995) 2; p. 138-142.
- Hoyer, Rüdiger (2003), *The Virtuelle Katalog Kunstgeschichte as a tool for international co-operation*, in: *Art libraries journal*, 28 (2003) 1; p. 15-18.
- Koot, Geert-Jan (2000), *De museumbibliotheek als informatiestrategie*, in: *Bibliotheek & archiefgids*, 76 (2000) 6; p. 12-19.
- Koot, Geert-Jan (2001a), *Museum librarians as information strategists*, in: *Inspel*, 35 (2001) 4; p. 248-258. - [on line resource: <http://www.fh-potsdam.de/~ifla/INSP/01-4koge.pdf>, 14.12.2003]
- Koot, Geert-Jan (2001b), *Museum and gallery libraries*, in: Ford, Simon (ed.), *Information sources in art, art history and design*. - München; New York: K.G. Saur, 2001. - (Guides to Information Sources); p. 35-50.
- Korenic, Lyn (1997), *Inside the discipline, outside the paradigm: keeping track of the new art history*, in: *Art libraries journal*, 22 (1997) 3; p. 12-18. *Bibliografie on line raadpleegbaar*. [on line resource: <http://www.arlisma.org/newart.html>, 16.01.2004]
- Lampens, Dieter (1990), *De museumbibliotheek in Vlaanderen en Brussel: een sample-survey-onderzoek*, in: *Bibliotheek & archiefgids*, 66 (1990) 1; p. 24-47. *Het onderzoek had betrekking op gegevens uit 1989 en onderzocht uitsluitend museale kunstbibliotheken*.
- Mackenzie Owen, J.S. (2001), *Kennismanagement*, In: *Handboek Informatiewetenschap*, 1 (2001) 560; p. 1-27. - [on line resource, <http://cf.hum.uva.nl/bai/home/jmackenzie/pubs/KM-Handboek.pdf>, 18.12.2003]
- Pacey, Phillip (ed.) (1985), *A reader in art librarianship*. - München; New York: K.G. Saur, 1985. - (IFLA publications; 34). - ISBN 3-598-20398-5
- Picot, Nicole (1999), *Les bibliothèques de musées: leur richesse et leur rayonnement*, in: *Art libraries journal*, 24 (1999) 3; p. 14-19.
- Pirlot, Constant en Cahen, L. (1967), *Organization and statutes of Belgian museums*, in: *Museum*, 20 (1967) 4; p. 230-234. - [on line resource: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001273/127394eo.pdf#11671>, 13.12.2003]
- Rossen, Susan F. (1993), *Beyond vanity: a new era for museum publishing*, in: *Museum news*, 72 (July/August

- 1993); p. 44-45, 59.
- Salu, Luc (1994), *De museumbibliotheek: een bibliotheek als alle andere?*, in: *Vlaanderen*, 5 (1994) 93; p. 194-198.
- Shaw, Margaret (1999), *Dinosaur or dynamic: exchange of art publications in the digital age*. - *Lezing tijdens de IFLA-conferentie in Bangkok voor de Acquisition and Collection Development Group*. - [on line resource: <http://www.ifla.org/IV/ifla65/papers/051-107e.htm>, 17.12.2003]
- Starr, Daniel (2000), *Cataloging artist files: one library's approach to providing integrated access to ephemeral material*. - *Lezing tijdens de IFLA-conferentie in Jeruzalem voor de Section of Art Libraries*. - [on line resource: <http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/068-165e.htm>, 14.12.2003]
- Van der Wateren, Jan (1999), *The importance of museum libraries*, in: *Inspel*, 33 (1999) 4; p. 190-198. [on line resource: <http://www.ifla.org/VII/d2/inspel/99-4wajv.pdf>, 11.01.2004]
- Vanstappen, Henk (2002), *Geïntegreerde toegang tot erfgoeddatabanken*, in: *Bibliotheek & archiefgids*, 78 (2002) 3; p. 3-10.

- (Modemuseum, Antwerpen), Clara Vanderhenst (Museum Smit van Gelder, Antwerpen), Werner Van Hoof (Museum Volkskunde, Antwerpen), Nico Weckx (Provinciaal Diamantmuseum, Antwerpen), Luc Wellens, (Zilvercentrum Sterckxhof, Deurne). Ook Geert-Jan Koot (Rijksmuseum Amsterdam) wordt van harte bedankt voor het nalezen en de verbeteringen.
- 3. *Inventaris kunstbibliotheken uit Vlaanderen en Brussel*, http://users.pandora.be/okbv/kunstbib/oknbib_inleiding.htm, 16.12.2003
- 4. Zie o.a. "Among the general services whose work is essential to such a complex organization as the institute [the museum - SS/HvS], mention must be made not only of the administrative and technical services but also of the general scientific services: a central library, which locates, assembles and disseminates specialized bibliographical information, (...)", Pirlot, 1967 - over Belgische musea.
- 5. Ook de bibliotheek van het Nederlandse Van Abbemuseum (Eindhoven) heeft na de verbouwing in 2003 gekozen voor een dergelijke opstelling. Niet toevallig zijn beide bibliotheken ontworpen door Maarten van Severen.
- 6. In veel musea wordt nog steeds een onderscheid gemaakt tussen de taak van de bibliotheek, het archief en de afdeling collectieregistratie. Deze laatste houdt zich bezig met het registreren en documenteren van de objecten van de collectie.
- 7. *Symposium Museumbibliotheken*, 13-12-2002: bijdragen sprekers, op de website van het Overleg Kunst(historische) Bibliotheken Nederland, <http://www.let.uu.nl/~okbn/activiteiten/archief/lezingen20021213.pdf>, 16.01.2004
- 8. *Over (het verschil tussen kunstbibliotheken en) museale kunstbibliotheken* schreef Joan M. Benedetti enkele interessante artikels gebaseerd op statistisch onderzoek (Benedetti, 2002, 2003a, 2003b).
- 9. Vandaar ook de duidelijke meerwaarde die museumbibliotheken zouden kunnen opleveren als zij participeren aan netwerken en consortia.
- 10. Er is een tendens waarbij kunstmusea steeds minder

Noten

1. De Baere, 1999.
2. De enquête werd uitgevoerd in het najaar van 2002. De auteurs danken de volgende bibliothecarissen voor hun deelname: Ria Brunson (Museum Vleeshuis, Antwerpen), Veronique de Boi (Stedelijke Musea Brugge), Marc Cauwenbergh (Stedelijk Prentenkabinet, Antwerpen), Frank Feyt (Museum Volkskunde, Antwerpen), Catherine Heesterbeek-Bert (Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België), Dirk Imhof (Museum Plantin Moretus, Antwerpen), Viviane Liekens (Museum Hedendaagse Kunst, Antwerpen); Lieve Loos (Museum Mayer van den Bergh, Antwerpen), Nick Meeusen (Nationaal Scheepvaartmuseum en Museum Volkskunde, Antwerpen), An Renard, (Stadsbibliotheek Antwerpen), Peter Rogiest (KMSKA), Luc Salu (Fotografemuseum, Antwerpen), Jeanine Schools (Middelheim - Documentatiecentrum Lode Craeybeckx), Dieter Suls

- werken in eigen beheer uitgeven en steeds meer aan co-publishing doen in samenwerking met commerciële uitgevers (Rossen, 1993; Gottlieb, 1995). Hierdoor zijn er vaak minder exemplaren beschikbaar voor de ruildienst van de museumbibliotheek en vermindert onrechtstreeks ook het aankoopbudget van de bibliotheek (Koot, 2001; Shaw, 1999).
11. Ondanks het feit dat museumbibliotheken algemeen erkend worden als gespecialiseerde wetenschappelijke bibliotheken, vielen zij enkele jaren geleden buiten de regeling van het Elektron-project van het Vlaamse Ministerie van Onderwijs. Dit had er voor een deel mee te maken dat zij via andere ministeries worden gefinancierd. De Vlaamse museumbibliotheken via het Ministerie van Cultuur, de Federale museumbibliotheken ad nominatim via het Federaal Ministerie voor Wetenschapsbeleid.
 12. In vakliteratuur ook wel 'vertical files' of 'artist files' genoemd (Docampo, 2001; Starr, 2000).
 13. Bart De Baere trok deze problematiek in een interessant artikel uit 1999 verder door naar de wijze waarop een museum voor hedendaagse kunst in zijn geheel moet functioneren (de Baere, 1999).
 14. http://www.museenkoeln.de/kmb/index.html?03_literatursuche/01.html-inhalt, 14.12.2003
 15. http://users.pandora.be/okbv/supportKMB/list_of_signers_petition.htm, 14.12.2003
 16. <http://www.let.uu.nl/~okbn/overokbn/missie.htm>, 14.12.2003
 17. Bv. het consortium van Scandinavische kunstbibliotheken, http://www.prioinfo.se/ARLIS/index_eng.htm, 14.12.2003
 18. Op Vlaams niveau is er bij het steunpunt Culturele Biografie Vlaanderen welgeteld één consulent ICT voor het volledige culturele erfgoed actief.
 19. Adlib-gebruikersgroep Vlaanderen, http://www.culturelebiografie.be/lturele_biografie_vlaanderen/index.cfm?id=1455&l=1, 16.12.2003
 20. Musea Oost-Vlaanderen in Evolutie (Move) - project, http://www.oost-vlaanderen.be/cultuur/musea/move/content.cfm?doc_id=700, 16.12.2003. De Oost-Vlaamse museumbibliotheken zijn niet betrokken bij de eerste fases in dit project.
 21. ZING = "Z39.50-International: Next Generation", toepassingen van het Z39.50 protocol, oa. SRW, SRU, CQL, ZOOM... , <http://www.loc.gov/z3950/agency/zing/zing-home.html>, 11.01.2004
 22. De Karlsruher Virtuellen Katalog (VKK) en de thematische afgeleide catalogi zoals de Virtuele Katalog Kunstgeschiedenis (VKK) werken met CGI-scripts waardoor gelijktijdig WWW-OPAC's kunnen worden ondervraagd en de resultaten gezamenlijk worden gepresenteerd, zie Dierolf (1997)
 23. Bruikleenadministratie beheert het lenen en uitleenen van museumobjecten, voor tijdelijk gebruik in een tentoonstelling of als 'langdurige bruikleen'. Vaak is het verstrekken van één of meerdere exemplaren van de toonstellingscatalogus overigens een vereiste die in het bruikleencontract staat.
 24. "Informatiemangement is gericht op de operationele beheersing van concrete en expliciete gegevens en processen, terwijl kennismangement zich richt op beleidsmatige en impliciete aspecten van de organisatie op managementsniveau" (MacKenzie Owen, 2001)
 25. In 2002 ontspon zich op de discussielijst NEDBIB een discussie over geïntegreerd informatiemangement in erfgoedinstellingen. [on line resource: <http://listserv.surfnet.nl/scripts/wa.exe?A2=ind0208&L=nedbib-l&F=&S=&P=5084>, 13.12.2003]
 26. Zo heeft de bibliotheek van het Modemuseum (MOMU) samen met het SMAK in Gent de aanzet gegeven tot een project rond videodigitalisering (2002-2003) waarbij voor het eerst in overleg werd nagedacht over het behoud van deze multimediale kunstcollecties in Vlaanderen.
 27. Benedetti wees in een studie over kleine museale kunstbibliotheken uit 2003 op het gevaar van 'burn out' bij het personeel van onderbemande museumbibliotheken (Benedetti, 2003a).
 28. Zie bv. het RSLP-Collection Description Project url: <http://www.ukoln.ac.uk/metadata/rslp/>, 14.12.2003
 29. Parcours en tentoonstelling 'Boeken om naar de kijken: Kunstbibliotheken uit Antwerpen' - 22 t.e.m. 29 juni 2004 - organisatie: OKBV in het kader van Antwerpen Boekenstad 2004.
 30. Belgian Online Libraries Directory, http://bold.belnet.be/BOLD/NEW/index_v2.nl.html, 14.12.2003
 31. Zie o.a. de bibliotheken van het Van Abbemuseum (Eindhoven), Museu de Serralves (Porto), Fundaçïo la Caixa - La Mediateca (Barcelona)... die allemaal zorgden voor een aanzienlijke toename van het aantal museumbezoekers.
 32. OKBV-bijeenkomst, 'Cultureel erfgoedbeleid en kunstbibliotheken', Stadsbibliotheek Antwerpen, 17 maart 2003.
 33. Deze eisen heeft het OKBV toegevoegd aan het memorandum dat de VVBAD naar alle Vlaamse politieke partijen en de regering zal sturen naar aanleiding van de Vlaamse verkiezingen op 11.06.2004.
 34. UNICAT, <http://www.kbr.be/unicat/>, 17.12.2003
 35. Al was het maar omdat deelname aan Unicat het dromen over thematische virtuele collecties zoals de Virtuele Katalog Kunstgeschiedenis, http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk/vkk/vk_kunst_engl.html, en de Nederlandse Nationale Kunstcatalogus van het OKBN *ARLIS/NL binnen Alpha@net die momenteel wordt opgezet, <http://listserv.surfnet.nl/scripts/wa.exe?A2=ind0311&L=okbn-l&F=&S=&P=534>, er enkel maar reëler door maakt.

SAMENVATTING

Dit artikel geeft een algemene situering van de museumbibliotheken in Vlaanderen. Het baseert zich onder andere op een enquête en een rondvraag bij museale kunstbibliotheken en de inventaris van kunstbibliotheken in Vlaanderen en Brussel van het Overleg Kunstbibliotheken Vlaanderen (OKBV). De volgende onderwerpen komen aan bod: geschiedenis en huidige stand van zaken, collectievorming, netwerking en samenwerking, automatisering, dienstverlening en promotie, personeel, financiën en infrastructuur, bibliotheekbeleid. Het artikel roept de kunstbibliothecarissen in musea op tot nauwere samenwerking en professionalisering. Dit is enkel mogelijk door een voortgezette erkenning van de taak van bibliotheken in musea in het nieuwe cultureel-erfgoedbeleid dat in 2004 wordt ontwikkeld door de Vlaamse Gemeenschap.

ABSTRACT

This general introduction into the situation of museum libraries in Flanders, is based on a survey of art museum libraries in Antwerp and the making of a directory of art libraries in Flanders and Brussels by the Flemish art libraries society (ARLIS Flanders/OKBV). Following subjects are dealt with in length: history and contemporary situation, collection policy, networking and cooperation, automation, service and promotion, personnel, finances and infrastructure, library policy. In general, the article calls for closer cooperation and enhanced professionalism of art librarianship in museums. This is only possible through a sustained acknowledgement of the important role of libraries within museums in the new policies that are being developed by the Flemish Community in the spring of 2004.